

A THEOLOGIAI FACULTASOK REFORMJA.

Semmi sem tanítja inkább az emberi ismeretek organicus összefüggését, mint az a tény, hogy ha tudásunk egy része megújodik, a többinek is meg kell előbb-utóbb ujhodnia. Ha a világról való nézetünk megváltozik, Istenről való felfogásunknak is át kell alakulnia. Ennek tulajdonítható az a tünemény, hogy az utolsó tiz esztendő alatt sok helytt került szőnyegre a theologiai facultások reformja. Hollandiában 1876-ban laicussá tették e tudománykarokat; Olaszországban eltörölték azt a kilencz egyetemi theologiai facultast, melyeknek hallgatására 1871-ben mindössze 13, 1872-ben csupán 4 egyén vállalkozott; ha még Németországban is több helytt sürgetik gyökeres reformjukat, (pl. Strassburg, Freiburg), nem csuda, ha Franciaországban a kath. theol. facultások csak vegetálnak: *Ser vi i n u t i l e s s u m u s!* — mondá minapában a lyoni facultas dekánja. Nálunk 1870 táján, b. Eötvös ministersége idején, élénken vitatta a sajtó, hogy lehet-e, kell-e az egyetemen theol. facultásokat állítani? A többség arra az eredményre jutott, hogy: nem, mert a theologia nem tudomány, tehát nincs helye az egyetemen s csak kevesen vallották azt az elvet, hogy a theologia tudomány, s mint olyan, se nem protestans, se nem kath., se nem görög, szóval, nem felekezeti színezetű. E kérdés tehát kisebb-nagyobb mértékben európaszerte foglalkoztatja az elméket, a francziák egyik legtekintélyesebb tudományos szemléjében D'Arvert Fr. mondja el alább nagyjában közlendő nézetét e kérdéstről, mely figyelmünkre nagy mértékben érdemes.

A theológiának értékessége mellett már multja is kezeskedik. Közel kétezer esztendeje, hogy terrenumát az emberiség kiváló tehetségű tagjai mivelik; tehát csak kell lenni e nagy elmék műveiben egy-egy mákszemnyi igazságnak, a mit csak össze kell gyűjtögetnünk. A természettudományok egyik nevezetes törvénye szerint semmi el nem vesz, s minden meglevő folytatja létét más-más alakban. A theologia elmaradt tudomány, s azért, mert bizonyos körülmények megakadályozzák fejlődését, teljességgel nem vesztek el a benne rejlő tudományos elemek.

A theologia a középkori tudományok aristokratiája, melynek ha-

talma a tradition és tekintélyen alapszik. A ma ugynevezett modern tudományok is kezdetben a tekintélyen alapultak, de mig azok anánlfogva, mert rendszerint a tudósok egy kis körére szoritkoztak, a renaissance idején szabadon átalakulhattak: a theológiát nagy múltja és tekintélye több helyütt (p. Francia-, Olaszországban stb.) akadályozta a kifejléssel járó átalakulásban, melylyel okvetlenül a németországéhoz hasonló rázkódás járt volna. Tehát elmaradott a jogi és orvostudományok társaságától, melyeknek vezérférfiai könnyen szakítottak a traditióval. Midőn aztán a mult százban a theologia a scholasticától vissza akarta hódítani occupált birtokait, akkora már az elmék jóformán elhidegedtek és elidegenedtek tőle. A theologia tehát magára maradt; de így elhagyottan is hamarább kibontakozott volna a scholastikai módszerek békőiből, ha fejlődésének utját nem állja az a tekintély, mely sokkal többet ad a vallásos élet gyakorlati követelményeire, mint a tudomány haladására. Ez a dogmatika, melyre, mint vallásos documentumok gyűjteményére a francziáknál elsőbben Simon Richárd¹⁾, a németeknél pedig a tübingai iskola oly nagy sikerrel alkalmazta a józan kritikai módszerek mértékét. Nekik köszönhetjük, hogy a ker. egyház multja teljes világításban áll előttünk, s hogy a dogmáknak történelmük van.

S ha már most azt veti valaki a dogmatikának szemére, ugymond D' Arvert, hogy nem is tudomány, mert hiszen a tekintélyen alapszik; annak azt feleljük, hogy hát a jog mi egyéb, mint polgári dogmatika? Amaz zsinatoknak, conciliumoknak vallásos kérdésekben hozott végzéseiből (δὲγματτα) decretumaiból indul ki; a jog pedig merőben a törvényhozó hatalom végzéseinek a tekintélyek adta magyarázatán alapszik. Hasznuk is egyforma: a törvény a rend biztosítóka; a dogma az egyéni mysticismus gátja. S ha van tudománya a törvényeknek, bizony van a dogmáknak is. Sőt abban is egyeznek, hogy érvényük viszonylagos; a törvényes jog értéke egy nemzetre, egy országra szoritkozik; a dogmatikáé egy confessióra szól, ez az oka és nem tudománybeli hiánya, a miért az egyetemen helyet nem foglalhat.

De hát dogmatika nélkül — mondják sokan — lehet-e az egyetemen theológiáról beszélni? A dogmák történelme, az egyháztörténelem, a vallások és moral összehasonlító történelme a bölcseleti facultás körébe tartozik; az ó- és uj szövetségi kritika, mint a philologia két ága, szintén oda; tehát a theologia, mint valamely uj

¹⁾ Histoire antique des livres de l'Ancien Testament, melyet sikerült Bossuetnek parlamenti végzéssel eltiltatni.

Lengyelország, darabokra foszlik, s rá is elmondhatjuk, hogy: *Finis theologiae*.

Ámte egy kissé elhirtelenkedett ez ítélet. Hiszen a most emlitett s más facultásba csapott disciplinák csak történelmi és kritikai része a theológiának; de egy tudomány nem történelmében áll csupán. Ez lehetne fenséges, mint akár egy pyramis, — mégsem volna egyéb sirboltnál. A vallás szintén nincs teljében multjába zárva; az jelenben is tünetkező fény. Megmosolyoghatják, vagy épen szánhatják hiányait, mert ki tilthatja meg Democritosnak, hogy ki ne nevesse az emberek gyengéit. A theologia sokat hánytorgatott gyarlóságai is léte mellett bizonyítanak. A vallás nem csupán társadalmi ephemer tény, hanem az emberi természet örökös nyilvánulata. Ha csupán mesterséges intézmény volna, lehetett volna-e s lehetne-e oly állandó életü? Az organicus és sokaktól ugynevezett „megcsontosodott“ vallások mellett nincsenek-e oly csontnélküliek, melyeket a független gondolkodók vallanak, kik azért még nem vallásnélküliek. Ma már ugy saturálva van ilyenekkel a társadalom, hogy nem nagy fáradságába kerül a psychologusnak olyasminek még a vallástalanoknak mondott emberek életében és tetteiben is nyomára jóni. Valóban a fetish imádó négertől fel egy Goethe, egy Shakespeare confessiójáig, a vallás birodalmában a socialis és psychicus tüneményeknek egy egész világa van, melyeket némelyek megbámulnak, mások kinevetnek s csak édeskevesen tanulmányoznak. A vallási tüneményeknek szintugy meg vannak törvényei. mint az emberi természet más nyilvánulatainak; tehát van vallástudomány is, mely épen a vallási élet-tünemények szövétének szálakra bontása nyomán keletkezik.

Ha már most a vallástudományt a vallási tünemények törvényei összegének mondjuk, ez értelmezés nagy átalakulást jelent, hasonlót ahoz, midőn az alchimia chémiává, a tapasztalati orvostan experimentálóvá vált; mert a hol tünemény nincs, tudomány sincs. Ez a most érintett átalakulás némi részben már megtörtént néhol. Hollandiában az a merész reform, mely e theol. facultásokat laikussá tette, félbe-szerbe maradott és pedig annak az okán, hogy a dogmatikát nem a valódi vallástudománnyal helyettesíté, mihezképest a theol. czimén fölvetett történelmi tudományok, oly sugarakhoz hasonlitanak, melyek nem szögellenek egy központban össze.²⁾

²⁾ Ime a hollandi theol. facultások tanrendje: a theol. encyclopaediája; Istantan (doctrines concernant la divinite); egyetemes vallástörténelem; Izrael vallás tört.; a keresztény vallás tört.; Israel irodalma; ó-szövetségi írásmagy.; új-szövetségi írásmagyarázat; a ker. vallás dogmatörténelme; vallásbölcselet; erkölcsan. (Ste yn Parvé, Organisation de l'instruction pr. sec. et supéricum dans les royaumes des Pays-Bus, Leide 1868, 189. l.)

Németországban a legfüggetlenebb theol. facultásokon szakítottak ugyan tényleg a tekintélyvel, de elméletileg annál szívósabban ragaszkodnak hozzá. Még nem birtak annyira menni, hogy betegyék azokat a vaskos köteteket, s helyettük a vallási tüneményeket tanulmányozzák. Ez elvnek ad kifejezést az a sok közvélemény, midőn az oxfordi és cambridgei theol. tanárok avatag theol. felolvasásaira szemet huny, azonban a legkiválóbb orientalistákat és vallásphilosophusokat meghívja évenként egy-egy felolvasási cyclusra a buddhismusról, brahmanismusról, christianismusról, melyeket mohó vágygyal hallgat, mert érzi rajtok az emberiség vallásos életének érintését, szíve dobbanását.

A megújhodott tudományos theológiának, mondjuk vallás-phaenomenológiának, tehát a központnak kell lenni, mely körül a többi disciplinák szükségkép sorakoznak, mert mindannyian rátámaszkodnak s cserében őt is támogatják, mint kerületi ívek a csúcsívet.

Öreg hiba a dogmák történelmét a bölcelet történelmével azonosítani akarni; ez más szóval annyit tesz, mint egy mederbe szorítani két folyót, melyek talán egy helyen egy forrásból erednek, de eleitől fogva más-más irányban, más-más vidéken vándorolnak.

Egyiknek az ágya a vallásos érzelem és annak különböző nyilvánulata, melyekről a másik erőnek erejével el akart és akar szakadni. Ám a vallási phenomenologia teljességgel nem menekülhet a dogmák történelmétől: hiszen épen ő annak a magyarázója és megvilágítója. Az egyháztörténelem szintén nem szakadhat el a dogmák történelmétől: hiszen annak mintegy a kérge; s aztán hány, meg hány történelmi tény maradna merő homályban, ha a vallástudományok ismerete analogiáival rájuk fényt nem derítene?

Összehasonlítás nélkül nincs ma már tudomány.

A mi ker. világunkban történt megfigyeléseket az idegen vallások tanulmányozásával kell ellenőrizni. Csupán ezen az alapon juthatunk tudományos törvényekre, mert más különben mit is keresnének egy theol. facultáson a judaismus, az islamismus, a buddhismus, brahmanismus, a parsismus összehasonlító történelme? Valóban ezek nem csupán irodalomtörténelmi, se nem philologiai studiumok, s a fent említett okokból nem is philosophiaiak. Hiszen azt az irodalmat a vallás hozta létre, s az táplálta fel és nevelte nagyra. — Hogy valaki jól megírja, arra nem elég csupán philologusnak lennie.

Renan ismeretes mondása szerint a végre, hogy egy vallást tanulmányozunk, szükség, hogy régenten benne hittünk legyen, s többé már ne higgyük; a mi magyarán mondva annyit jelent, hogy va-

lamely nép szent könyveit a vallás phaenomenologia fényénél kell magyarázni, mert az derit világot a részletekig menő tanulmányokra.

A keleti irodalmak (hindu, perzsa, egyiptomi stb.) lényegükben elanynyira vallásosak, hogy a velük mélyen foglalkozó tudós philologokat (Renan, Müller M., Darmesteter) valóságos neo-theologusoknak kell tekinteni. Példájukból látjuk, hogy a mai philologia többé nem szoritkozhatik nyelvtanok és szótárak írására; hanem azontul menve, be kell minket vezetnie a Jordán és Indus parti hajdankori lakók gondolat- és érzelevilágába s a menyinyiben e gondolatok és érzelmek egy kiválóan vallásos kor körét alkotják, anynyiban a philologia a vallás phaenomenológiája határára jut.

Minden esetre csodálatos jelensége az emberi mivelődés történelmének. Réges-régen a theologusok voltak az egyetlen philologusok; ám ma oly időket élünk, midőn a philologusok szemünk láttára, fülünk hallattára ujtják meg a theológiát. A mumiónak tartott tetszhalottat kiveszik sirboltjából, hogy a tudományos vizsgálódás szabad levegőjén ismét életre ébredjen.

Itt tehát beteljesednek Holtzmannak a német theologiai facultásokról ezelőtt néhány évvel (1878-ban) mondott eme szavai: „ha a vallást tudományos kutatás tárgyává teszszük és a tudomány ellenőrzése alá viszzük, azzal csak azt akadályozzuk meg, hogy többé ne járjon vakon a maga útján, s fejlődésében ne jusson zabolátlan természeti erők állapotjára, midőn féktelensége jelen civilizatióink minden vívmányát kockára teszi.“

A tudományos, azaz a fentebbi elvek szerint megujjhodott theologia a tudományok respublicájában oly helyet foglal, melyet az eddigi theologiai facultások doctrinái üresen hagytak. Eme theológiának nem a dogmatika lesz többé tengelye, mely eddigelé rá a confessionalis bélyegét nyomta, hanem a vallás-phaenomenologia, ez a megfigyelésen alapuló tudomány. Ez lesz az a góczpont, melyből mintegy kisugároznak, s melybe ismét mint központba visszasietnek a fentemlitett történelmi disciplinák.

A dogmatika a dogmák történelmének egy részévé válik s fonala egész napjainkig lenyulik. Továbbá a moralt, mint a vallástól tudományosan különbözött a theológiától el kell szakítani s ezzel a régi keret megcsonkul; de másfelől helyrehozza e hiányt az a körülmény, hogy a vallásos tünemények tanulmánya nagyobb figyelmet sürget a philológiára s a hajdankor történelmének tanulmányozása a vallásos érzelem tulsulya miatt a figyelmet a civilisatio primitiv formáira irányoztatja, s végül a bálványimádás különböző fajainak

tanulmányozása, a természeti népek fétis imádása nélkülözhetlenné tesz egy-egy ily fétisgyűjteményt, minélfogva a vallástudománynak épen úgy meg lesz majd a maga műgyűjteménye, mint az aesthetikának.

Ily alapon, ily reformok mellett az a theologia, mely hajdan az ismeretkör fejedelmi birtokosa volt, nem lesz többé a tudomány föld nélküli Jánosa, és a vallás, mely a letűnt és meglevő civilisatiók leg-erőteljesebb kovásza, az emberiség leghatalmasabb fejlődésének kiinduláspontja volt s egyszersmind a modern társadalom legbonyolultabb problémáinak okozója s az egyéni lelkiismeretnek számtalanszor legkérelhetlenebb megzavarója: nem lesz többé vakoskodó és tapogatózó empirismus zsákmánya, hanem a vizsgálódó tudomány szavára új életre kel s új földet és új eget kér.

FELMÉRI LAJOS.
